

ETIČKI POGLEDI PAVLA VUK-PAVLOVIĆA

KIRIL TEMKOV

(Skopje)

UDK 101 (457.13) »501«
Izvorni znanstveni tekst
primljen 27. 2. 1987.

Rođen u Koprivnici, student Lajpciškog i Zagrebačkog sveučilišta, mlada zvezda jugoslovenske filozofije i jedan od najvećih mislilaca naših naroda svih vremena, filozof koji je više nego iko drugi kod nas u ovom veku svojim delom bio u središtu savremenih tokova evropske filozofske misli, doprinoseći i na taj način podizanju nivoa naše filozofije — Pavao Vuk-Pavlović došao je za profesora Filozofskog fakulteta u Skoplju 1958. godine, u svojoj 65. godini života. Pre toga, godinu dana ranije, održao je dva pristupna predavanja. U Skoplju je ostao nastavnikom sve do jeseni 1971. godine, kada je u lepoj starosti od 77 godina, obožavan od svojih studenata, u najboljoj nastavničkoj kondiciji, poslednje školske godine junački predavao čak tri fundamentalna filozofska predmeta.

U šest i po decenija dugoj istoriji Katedre za filozofiju Filozofskog fakulteta u Skoplju rad i delovanje Pavla Vuk-Pavlovića su izuzetno značajne činjenice. Predavao je Etiku i Estetiku, kasnije i Istoriju antičke i srednjovekovne filozofije. Deset godina je bio šef Katedre, poštovani član Nastavničkog veća. Odlikovan je jednim od najvećih jugoslovenskih odličja — Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vencom.

Ovaj period filozofskog rada dao je prekrasne rezultate: u Skoplju je Vuk-Pavlović napisao svoju fundamentalnu raspravu *Filosofije i svetovi*, tu su, osim *Ishodišta estetike* (1957), napisane sve njegove estetičke rasprave, odnosno tu je Vuk-Pavlović oblikovao svoj estetički sistem, koji predstavlja izuzetnu činjenicu u istoriji naučnih istraživanja na našem tlu, pošto je njegova estetika jedini estetički sistem kod nas dosledno izveden u okviru jedne filozofske sinopse. Profesor Vuk-Pavlović je u ovom periodu objavio u Skoplju i dve knjige svojih soneta — *Zov* i *Razvaline* (tzv. *Skopske sonete*), i veoma važne rasprave iz aksiologije, teorije kulture, istorije filozofije, teorije politike i filozofije istorije.

Period boravka i delovanja Pavla Vuk-Pavlovića u Skoplju bio je ispunjen skoro mitskom slikom ljubavi učenika prema svom nastav-

niku. Kao što se naš veliki istraživač Istoka Čedomil Veljačić smatra s ponosom učenicom Vuk-Pavlovića, u Skoplju i SR Makedoniji stotine studenata filozofije je zaista srećno što su imali mogućnosti da im jedan takav filozofski mislilac i pedagog bude profesorom. Petnaestogodišnje delovanje Vuk-Pavlovića u makedonskoj naučnoj i kulturnoj sredini ostavilo je duboke i neizbrisive tragove. Njegovo ime je na Skopskom univerzitetu i danas svakodnevno živo; realnost uticaja jača je čak i od uspomena.

Vuk-Pavlović je u Skoplju bio promotor i novih nastavnika i asistenata, inicijator i mentor pri izradi više doktorskih disertacija. Na Filozofskom fakultetu u Skoplju postavio je temelje i gradió onu tendenciju koju će sam nazvati »skopskom filozofskom školom«, čija je specifičnost istraživanje istorije jugoslovenske filozofske misli. Profesor Vuk-Pavlović nije verovao u život bez i van korena. Svoj svet, jedan od mnogih ljudskih svetova u vremenu i prostorima, možemo graditi samo kroz našu specifičnost, koja je simbioza preseka mnogobrojnih uticaja i delâ autentičnih ličnosti, predanih stvaranju i uzdizanju ka sve većim dometima ljudskosti. Pod rukovodstvom profesora Vuk-Pavlovića na skopskom Filozofskom fakultetu su završena i kao doktorske disertacije odbranjena tri istraživanja naše filozofske tradicije: *Teorija spoznaje i formalna logika kod Jugoslovena* (dr. Jonče Josifovski), *Istorija estetike kod jugoslovenskih naroda* (dr. Georgi Stardelov) i *Istorija marksističke filozofije u Jugoslaviji* (dr. Miloje Petrović).

Jedan od najznačajnijih i najdalekovidijih poteza u naučnom delovanju Vuk-Pavlovića u Skoplju bilo je osnivanje, 1960. godine, Estetičke laboratorije, jedine takve filozofske institucije kod nas. Estetička laboratorija je komparativno-estetičkim istraživanjima, na osnovama ishodišne tačke sistema Vuk-Pavlovića — doživljaja, ostvarila i razvila novi pristup filozofskog istraživanja umetnosti pomoću i sredstvima same umetnosti, odnosno sagledanja i merenja umetnosti njoj odgovarajućom estetikom. Time se umetnost i estetika postavljaju u intransigentan odnos večnog uzajamnog uticaja, promene i razvoja na osnovama šireg miljea duhovne epohe i odgovarajuće kulture. Estetička laboratorija je delo filozofa koji je sam bio učenik Johanesa Folkelta. U kontinuitetu razvoja spoznaje, prevladajući psihologističko stanovište svog učitelja, Vuk-Pavlović je osnivanjem Estetičke laboratorije postavio temelje jedne moderne filozofske i estetičke delatnosti, koju smo mi u Skoplju s ljubavlju produžili, koja filozofiju široko shvata kao specifičnu i temeljitu kulturnu aktivnost, koja istraživačke potrebe ne samo povezuje sa kulturnom misijom već ih i utemeljuje u njoj. (Za svoj rad Estetička laboratorija je dobila najveće priznanje grada Skoplja — Nagradu »13. novembar«.)

I još nešto. Profesor Vuk-Pavlović je svoju veliku i filozofima poznatu biblioteku ostavio studentima Katedre za filozofiju u Skoplju; danas je ona smeštena u Estetičkoj laboratoriji, zajedno sa njom čineći spomenik ovom velikom filozofu, plemenitom čoveku, koji je zračio do-

stojanstvom, beskrajnom ljudskom toplinom i srdačnošću, velikom ljubavlju za čoveka i ljudske vrednosti, kojoj je, uostalom, posvetio najlepše stranice mnogih svojih radova, preporučujući je kao životno načelo.

Za Pavla Vuk-Pavlovića čin filozofskog istraživanja bio je uvek jedan eminentno etički čin. Smisao filozofije video je u otkrivanju smisla ljudskog postojanja, ali ne funkcionalnog već vrednosnog.

Otuda je veoma interesatno pitanje i samih etičkih pogleda ovog filozofa.

Sam Vuk-Pavlović nije, u gradnji svog filozofskog sistema, napisao etiku ili rad u kome bi sistematski izložio osnove svog razumevanja etike kao filozofske discipline.

Imao sam tu čast i sreću da budem asistent (poslednji u univerzitetskoj karijeri i jedini iz Etike) profesoru Pavlu Vuk-Pavloviću.

Dva njegova iskaza smatram suštinskim za razumevanje njegove pozicije o i u etičkoj nauci. Iako apokrifi nisu nikada pouzdani oslonci, mogu biti inspirativnim vodičima kroz zamršene staze života i spoznaje. Zato mi je žao što kao student, fasciniran profesorovom predavačkom veštinom, nisam češće pravio beleške, što kao asistent, kada sam imao priliku da tokom dve godine svakodnevno po nekoliko sati budem sa profesorom, nisam redovno beležio naše razgovore i što je čak i ono malo mojih beležaka kasnije izgorelo u jednom nesrećnom slučaju. Kao danas vidim profesora kako predaje, diskutira, savetuje, vidim ga u razgovoru, šetnji, odvijaju se cele sekvence iz velikog i raznovrsnog filma života, ali pune nemih, bezvučnih slika, kojima je uzrok moje tadanje negiranje životne prolaznosti. Pred velikog filozofa Pavla Vuk-Pavlovića mnogi su došli kasnije ispravljajući svoj stav (često i prema njemu samom) ili žaleći zbog toga što nešto jesu ili nisu učinili.

No vratimo se onim dvama profesorovim iskazima. Prvi je njegova ocena da u XX. veku nije napisana nijedna (istorijski, teorijski, filozofski) validna, velika etika, jer se život tako brzo menja da ga je nemoguće naučno spoznati i osmisliti u ovoj dimenziji. Čak sam danas uveren da je ovo rekao ex cathedra.

Drugi od ova dva iskaza tiče se njegovog ličnog etičkog rada. Ne znam da li ga je još nekome rekao osim meni i ne znam da li nije možda bio svojevrsna poruka. Profesor Pavao Vuk-Pavlović je počeo da studira filozofiju zbog estetike; estetikom je završio svoj sistem; predajući *Estetiku* u štampu napustio je mirno život. Kada sam ga pitao kada će napisati etiku, odgovorio je da je ne misli pisati, da je često greška filozofa (i pritom je naveo neka imena) što su svoje sisteme želeli izvesti dokraja i u punoj, pa i kvantitativnoj konsekvenci, iako su već dali osnove da njihovi sledbenici, na datim pretpostavkama mogu da razrade pojedina pitanja, te da misli da je u njegovim radovima dato dovoljno elemenata da se može konstituisati, i to konse-

kventno, jedan etički pogled za koji bi se moglo reći da je etika Pavla Vuk-Pavlovića.

Pavao Vuk-Pavlović je poštovao klasični filozofski pristup — da je filozofija sinoptička nauka. Misaona celina koju je on gradio vodi računa o stvarnosti objekta i subjekta i o svim modalitetima njihovog odnosa, koji principijelno zavise od čovekovih funkcija. Teorija opažaja, teorija spoznaje i logika izviru iz receptivnog odnosa subjekta prema objektu. Tu objekat ostaje nepromenjen i određuje subjekat. Etika, estetika i pedagogija izviru iz deljenja, tj. iz aktivnog odnosa subjekta prema objektu, a za delanje, kao i za ove nauke, karakterističan je aksiološki stav odnosno vrednovanje. Polje ukrštanja opažanja i delovanja jeste stvarnost (aktualnost), kojoj odgovara metafizika, ili, u sistemu mišljenja Vuk-Pavlovića bolje rečeno, metempirika.

Ovu šemu filozofske sinopse rekonstruišem iz jedine sačuvane duže beleške i prenetog crteža sa table sa profesorovih predavanja 1965. godine. Naravno, ovo bi se, sa manjim izmenama ili nijansama, dalo izvesti i iz fundamentalnih objavljenih radova, ali ovo je prilika da se stavovi Vuk-Pavlovića predstavim i iz jedne druge dimenzije njegove delatnosti.

Kako bi se, ukratko, moglo pokušati konstituirati etičke poglede Pavla Vuk-Pavlovića.

Po Vuk-Pavloviću, smisao života nije ići putem bez povratka, bez nade, bez ljudskosti. Smisao nastajanja i svekolikog životnog nastojanja čoveka jeste pronaći smisaonost života, a time smisaonost stvaralaštva kao srži ljudskog bića, koje pati i strada, ali uvek iznova nalazi snage da stvara, da živi po vrednosti.

Zato filozofija, kojoj čovek ne može izbeći, po Vuk-Pavloviću ima klasičnu funkciju. Ona je put ka nalaženju samoga sebe i osmišljavanju svog položaja u svetu.

Kao mnogi mislioci modernog doba, koje afirmiše socijalnu filozofiju, i Vuk-Pavlović ističe socijalni status ljudskog življenja. »Čovjek — kaže on u *Djelovnosti umjetnosti* — ni u krajnjoj samoći nije izdvojena jedinka, već je vezan prirodnom sponom, koja ga čini članom ljudske zajednice, vrzava u određenu sjedinjenost svojevrsna bivstvovanja. On ne bi ni mogao doživjeti ljudsku svoju zasebnost, kad u nje ga ne bi istom nuždom i snagom živjelo ono 'mi', koje je neizbježna pozadina, s koje se tek odražava, a i može osvijestiti njegovo 'ja'.«

Prvi postulat etičke nauke Pavla Vuk-Pavlovića kao svojevrsne moralne antropologije jeste čovekovo očovečenje. A čovek se može očovečiti i biti čovekom samo »živeći među ljudima«, gdje je u međusobnoj interakciji prinuđen da na njih gleda pre svega kao na duševnošću obdarene organizme i odatle kao na svoje partnere u moralnom (i uopšte svekolikom ljudskom) delovanju.

Ovaj spoj moralnog realizma i prononsiranog punog doživljaja drugog ljudskog bića kao ljudskog (što podseća na mnoge druge velike moralne filozofe) jeste ključ humanističke misli Pavla Vuk-Pavlovića.

Sve je u njegovoj filozofskoj poziciji u jednom klupku. Zadatak valjanog života i postupanja, tj. ostvarivanje vrednota, u saglasnosti je sa ljubavlju kao najvišim doživljajem i merom ljudskosti. Ljubav prema budućnosti čoveka ostvaruje se, pak, kao pedagoški nagon i praksa.

Ipak, radi se o ljudskom izboru, a ne o funkcionalnoj nužnosti. Jer, mogućnost i nužnost izbora izvire iz realnog dvojstva ljudskih dela, međusobno suprotnih po vrednosti. Nazovizajednica je negativan pandan pravoj ljudskoj zajednici. Čoveku je najveća opasnost čovekoliki, nazovičovek, »*jeziva prijetnja svemu, što je dobru rod*« (Zov 9), što laž proglašava istinom, robovanje slobodom (Zov 10), što odbacuje etiku, lepotu i ljudsko dostojanstvo (Zov 16). U žedi za moći, u upražnjavanju moći nad ljudima kao objektima Vuk-Pavlović vidi manifestaciju životinjskog, zverskog, čemu je za tu svrhu svako sredstvo dobro.

Smisao je *ljudskog* života, pak, graditi ga na ljubavi, dobroti kao moralnoj vrednoti i nadi, nasuprot mržnji, zlobi i očaju (*Vrednota u svijetu*, str. 99–100).

Iz nabrojanih, i iz mnogih spomenutih vrednota u delima Vuk-Pavlovića može se izgraditi njihova hijerarhija i odatle normativni moralni sistem. Ali, to, osim u smislu naučne pedanterije, nije ni potrebno.

Ključ za rešenje etičke zagonetke sam će veliki filozof i pedagog dati u raspravi *Vrednota u svijetu* (str. 100): »*Opstanak će sa svim ostvarenjem vrednota zasjati smislom, gdje čovjek više ljubi svijet nego li sebe*«.

Zato će Vuk-Pavlović knjigu o Spinozi napisati pod antiegoističkim, antirepresivnim, sa-doživljenim motom »*Progonjeni su bolji od progonitelja*«, a u zbirci soneta Zov (25. rijek) to versificirati: »*Od gonitelja gonjeni je bolji!*«

U tom uverenju vodi ga (kako kaže u raspravi *Značenje povijesne predaje*) jedan zakon, »*. . . zakon s najviše prečage vrijednosne ljestvice, zakon nad zakonima, zakon ćudorednosti . . .*

Po doživljaju etičke očitosti nema čovjekovoj odgovornosti granica. Tako kao biće povijesno biva čovjek odgovornim i prema budućim naraštajima, a tako i za sadržinu, smjernice i pobude predaje, koju će moći da im namre. Tako u povodu ćudoredne svijesti, a po predaji, ne prestaje odgovornost čovjekova pojedinačevim ovozemskim životom i nije i ne može biti prema tome svejedno, kako pojedinac i kako narod živi, prema kakvoj predaji padaju odluke, kakve se vrednote i kako se ostvaruju i kakav se svijet životom podiže.

S toga se poprišta ukazuje bistvena povezanost i zaiskustveno jedinstvo čovjeka i čovječstva sadašnjosti sa čovjekom i čovječtvom i povijesne prošlosti i povijesno relevantne budućnosti. Etička ih svijest veže u lik kozmičkoga čovjeka, što sve što čovjek živi i doživljava u svjesnoj sadašnjosti podsjeća na mogućnost da se posluži slobodom ostvarivanja čovječstvu i njegovu dostojanstvu primjerenih vrednota te da se digne do duhovna zrenja najširega raspona povijesnoga lanca, s tim zrenjem do svijesti kozmičke vezanosti i obvezanosti, u toj svijesti do

ljubavi prema svemu čovječstvu i po toj ljubavi do osvještenja vječne čovjekove zadaće, da tu sliku svečovječstva ne iznakazi, ni pralik, koji se u njoj ogleda, ne oskvrne.«

Čovek svojim delima ne može izbeći moralnom vrednovanju. Zato u etici više valja pričati o čoveku nego o idejama. Zato je takav i ovaj kratak rad, nesavršen za dohvatanje etičkog sistema Pavla Vuk-Pavlovića u njegovoj celovitoj dimenziji. Međutim, nadamo se da smo njegovim poznavalcima i onima koji ga ljube rekli dosta o čoveku koji je u jednom svom radu (*Filosofija i vlast*, str. 45) napisao: »*Na posljétku, ne čini sama sposobnost mišljenja, pa možda i izuzetna, filosa. Da se zadovolje zahtevi filosačignoga poziva treba stoga zacijeli i smjernosti i ponosa; no ispred svega ćudoredne hrabrosti.*«

Neverovatno je koliko je naš profesor imao sudara sa dogmatima i nevaljalcima. Nije bio filozof javnih sporova; ta oni koji su ga osporavali i napadali, nisu napadali javno njegove ideje već tajno njegovu filozofsku ličnost. Ali njegovi radovi su primer borbenosti jednog filozofa za dobro čoveka, pravednost, budućnost, ljudsko dostojanstvo i stvaralaštvo.

Pavao Vuk-Pavlović voleo je i poštovao velike filozofe ljubavi: Lao-Cea, Platona, Plotina, Spinozu, Rusoa, Fojerbaha. Posljednje predavanje u svojoj dugoj profesorskoj karijeri, koje je održao 26. maja 1971. godine u Skoplju, bilo je posvećeno Plotinu. Govoreći budućim nastavnicima, završio je apologijom pedagoškog erosa.

Na kraju, poslednje njegove profesorske reči, bile su credo, poruka i imperativ: »*Ne razarajte živo i ljubeći stvarajte!*«

Ni dublje filozofske (ljudske) spoznaje, ni važnijeg ni težeg zadatka!

ETIČKI POGLEDI PAVLA VUK-PAVLOVIĆA

Sažetak

Ovaj tekst prikazuje djelovanje Pavla Vuk-Pavlovića na Katedri za filozofiju Filozofskog fakulteta u Skoplju, gdje je Vuk-Pavlović predavao etiku, estetiku, a kasnije i istoriju antičke i srednjovekovne filozofije, te ocrtava njegovo značenje za historiju te Katedre. Autor, asistent Vuka-Pavlovića, iznosi u tekstu relevantne podatke o svim vidovima aktivnosti Vuka-Pavlovića u tom razdoblju (o djelima nastalim u tom periodu, o inicijativi za osnivanje Estetičke laboratorije itd.), Na kraju se osvrće na temelje postavke Vuk-Pavlovićeve etike, kojima je ovaj svagda nastojao ostati vjernim.

PAVAO VUK-PAVLOVIĆ'S ETHICAL VIEWS

Abstract

This text presents Pavao Vuk-Pavlović's activity at the Philosophy Department of the Faculty of Philosophy in Skoplje, where Vuk-Pavlović taught ethics, aesthetics and later the history of antique and medieval Philosophy, and outlines his importance for the history of that Department. The author, Vuk-Pavlović's assistant, provides relevant information in the article on all aspects of Vuk-Pavlović's activities during that period (the work he wrote during that period, initiatives for founding the Aesthetics laboratory, etc.). In closing he reviews the basic postulates of Pavao Vuk-Pavlović's ethics, to which he always strove to remain faithful.